

VÉGHSEŐ TAMÁS

AZ 1938-AS EUCHARISZTIKUS VILÁKGONGRESSZUS ÉS A MAGYAR GÖRÖGKATOLIKUSOK¹

Amikor 1936 novemberében az Eucharisztikus Kongresszusok Pápai Bizottsága egyhangú szavazással Budapestnek ítélte a 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus rendezésének a jogát, *Kozma János* (akit a görögkatolikus művelődés megszervezéséért végzett áldozatos munkájáért kortársai nemes egyszerűséggel a „magyar görögkatolikusok mindenésének”² neveztek) a *Keleti Egyházban* 1937 elején³ megjelentette, örömmel és bizakodással teli cikkében nem késlekedett rámutatni arra a tényre, hogy eucharisztikus kongresszust földrajzi értelemben ily közel a keleti egyházakhoz még nem rendeztek. Ez a felismerés megadta a görögkatolikusok készülődéséhez az alaphangot. *Kozma János* cikkében nem rejtí véka alá azt a reményét sem, hogy a szelíd hívó szó arra indítja majd az ortodoxokat, hogy ha testben nem is, de legalább lélekben csatlakozzanak a szentségi Krisztust Budapesten imádó katolikusokhoz.

Hasonló lelkesedés itatja át *Szántay-Szémán István* cikkét a *Keleti Egyház* következő számában:

Valósággal világtörténelmi perspektíva nyílik meg már most lelki szemünk előtt már arra gondolva is, hogy midőn a nemzetközi eucharisztikus kongresszus újra Európa területére kívánt visszatérni, éppen hazánkra esett a választás, amely Kelet és Nyugat határán állva évszázadokon állta a keresztény kultúra ellen dühöngő viharok sorát, s ma is a keresztény erkölcs jegyében kívánja teljesíteni kétségtelenül providenciális feladatát. Még nagyobb az örömünk, hogy ez a nemzetközi kongresszus és méreteiben is monumentális alattvalói hódolat Krisztus előtt, első szent királyunk halálának 900-ik jubiláris évében fog végbe

¹ Kutatásaimat az OTKA K108780 sz. kutatási projekt keretében végeztem.

² PIRIGYI ISTVÁN, *Görög katolikus papi életsorsok*, Debrecen 1999, 76.

³ *Keleti Egyház* 1-2 (1937) 29-30.

menni. Amint Szent István király minden bölcsessége sem tudott más fundamentumot rakni nemzeti létünk és évezredekre szóló jövőnk alá, mint Krisztus örök igazságait, úgy ma sincs nemzetünk számára más út, mint az Eucharisziából áradó öszszefogó, megtisztító, felemelő s igazi nagyságra nevelő erőit újra és újra beiktatni a nemzeti építő munka alappillérei közé. Mi magyar keleti szertartású katolikusok, bizonyos történeti lélekrezdüléssel készülünk a kettős nagy ünnepre. Kelet s Nyugat határán az egyház különböző rítusú területeinek csomópontjában s az elszakadt területek küszöbén úgy érezzük, hogy nagy uniós lehetőségeket s expanzív erő-kisugárzást is fog hozni az eucharisztikus kongresszus. A Szent István ünnepek pedig talán a hazánk területén az ő idejében s még utána is virágzó keleti katolikus élet kegyeletes emléke mellett a múlt kötelező erejének tudatossá tételét is ki fogják alakítani lelkünkben.⁴

Szántay-Szémán soraiból már kiolvasható a korabeli magyar görögkatolikusokat foglalkoztató egyik fő probléma is. Az, hogy az eucharisztikus kongresszus a Szent István-émlékével egybefonódott, s így a nemzetközi, az egész katolicizmust érintő jelleg mellett megjelent a nemzeti jelleg is, alkalmat teremtett a magyar görögkatolikusoknak arra, hogy a hazai katolicizmuson belül új színben próbáljanak megjelenni, s a lehetőségekhez mérten újrapozícionálják magukat.

Miért volt erre egyáltalán szükség? Ha a magyar görögkatolikusok akkori helyzetét leginkább jellemző kifejezést keresünk, akkor túlzás nélkül mondhatjuk: a kortársak egybehangzó véleménye szerint minden téren megérett a helyzet a változásra. Mivel éppen az eucharisztikus kongresszust előkészítő időszakra esik *Miklós István* hajdúdorogi püspök halála és utódja kiválasztásának folyamata, elsőrangú levéltári forrásokra hivatkozva támaszthatjuk alá ezt az állítást. Az új hajdúdorogi püspök keresése során a budapesti nunciatura több véleményt is kért a magyar görögkatolikusok helyzetét jól ismerő római katolikus és görögkatolikus egyháziaktól, melyek mindegyike kiemeli azt, hogy olyan utódot kell találni, aki képes változtatni a görögkatolikusok akkori szomorú helyzetén és állapotain.⁵ Ezt ma talán meglepődve halljuk, hiszen a két világháború közötti időszak katolicizmusáról általánosságban az a

⁴ Keleti Egyház 3-4 (1937) 49-50.

⁵ Az ügy iratai: ASV Arch. Nunz. Ungheria 57, fasc. 1-2.

kép él bennünk, hogy az volt a katolikus reneszánsz, az újjáéledés és virágzás időszaka, melyben az eucharisztikus kongresszus éppen az egyik csúcspontot jelentette. Ez valóban így is volt, de tudnunk kell azt, hogy a magyarországi katolicizmuson belül ebben az időszakban a görögkatolikusok helyzete inkább aggodalomra adott okot. Ennek a sajátos helyzetnek az okait kutatva elsősorban arra az elszigeteltségre kell rámutatnunk, melyben a görögkatolikusok a két világháború között éltek. A trianoni Magyarországon a görögkatolikusok számaránya – és ennek megfelelően társadalmi súlya – erősen visszaesett. A társadalomban és a közgondolkodásban felerősödtek a görögkatolikusokkal szembeni előítéletek és régi sztereotípiák, a magyarságuk, a magyar állam iránti lojalitásuk megkérdőjelezése,⁶ ami tömeges rítusváltoztatásokat eredményezett. Ez szükségszerűen *Miklós István* és a különböző latin szertartású püspökök közötti konfliktusokhoz vezetett, mivel a görögkatolikus püspök természetesen igyekezett megakadályozni a rítusváltoztatásokat.⁷ A görögkatolikusok ezekben az években, különösen a szörványban, hatalmas veszteségeket szenvedtek el. Ezek a konfliktusok szükségszerűen egyfajta elszigetelődéshez vezettek. Tovább súlyosbította a helyzetet az, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye finanszírozása nem véglegesedett, s csak újabb és újabb eseti megoldások születtek. Ezzel függ össze a görögkatolikus papnevelő intézet alapításának elmaradása is, ami azt eredményezte, hogy a papi utánpótlás biztosítása is lényegében a latin főpásztorok jóindulatának függvénye volt.⁸ Ebből a kiszolgáltatott helyzetből újabb konfliktusok születtek.

Közismert tény az is, hogy *Miklós István* püspök meggyőződéses királypártiként képtelen volt elfogadni *Horthy Miklós* személyét, ezért pl. még azokat a kormányzati javaslatokat is elutasította, melyek a rendszer jóindulatát és segítőkészségét voltak hivatottak kifejezni. Meg

⁶ Pl. a *Görögkatolikus Szemle* 1938. évi első számának vezércikke „Nem hagynak békét a görögkatolikus magyarságnak” címmel beszámol arról a parlamenti felszólalásról, melyben egy képviselő ismételten kétségbe vonta a magyar görögkatolikusok lojalitását a magyar állami iránt. *Görögkatolikus Szemle* 1 (1938) 1-2.

⁷ A feszültségeket jól érzékelteti *Szmrecsányi Lajos* egri érsek levele, melyet a nunciatúrának *Miklós* püspök halálakor írt. ASV Arch. Nunz. Ungheria 54, fasc. 2, fol. 264r–265v. De sokat elárul a kiélezett helyzetről az is, hogy *Miklós* püspök távolmaradt arról a püspökkari konferenciáról, melyen püspökszentelésének 20. évfordulóján kívánták püspöktársai köszönteni: EPL Cat. D/C 3010/1933.

⁸ A Központi Szeminárium rendkívül magas költségei miatt nehezen, az esztergomi papnevelő *Serédi Jusztinián* hercegprímás elutasító magatartása miatt, az ungvári szeminárium pedig a politikai helyzet miatt egyáltalán nem volt elérhető.

kell említenünk azt is, hogy az 1924-ben létrehozott Miskolci Apostoli Kormányzóság kormányzója, *Papp Antal* érsek és *Miklós István* hajdúdorogi püspök között közel sem volt felhőtlen a viszony. Tehát a külső elszigetelődés mellett belső viszályok is gyengítették a magyar görögkatolikusok közösségét. Mindkét főpásztor idős volt. *Miklós* 1937-ben 80 évesen halt meg, de ekkor már évek óta szinte teljes visszavonultságban élt, *Papp Antal* is csak 10 évvel volt nála fiatalabb.⁹ Talán mindennél kifejezőbb az, hogy *Miklós* püspök temetésén a Magyar Katolikus Püspöki Kar egyetlen tagja sem jelent meg, s még a budapesti nunciatura is *Bányay Jenő* hajdúdorogi egyházmegyei helynököt kérte fel képviselőre.¹⁰

Az utódkiválasztáshoz kapcsolódó iratok nem csak azt emelik ki, hogy egy energikus és a görögkatolikusok életét megújítani képes új püspökre van szükség, hanem képet adnak arról a lesújtó véleményről is, ami a latin szertartású egyházi vezetőkben a görögkatolikusokkal kapcsolatban élt.¹¹

Volt min tehát változtatni, s erre az eucharisztikus kongresszus jó alkalmat teremtett. A budapesti kongresszust előkészítő bizottság is tisztában volt azzal, hogy az eseménynek a keresztény Kelet felé is kell nyitnia, ezért magától értetődő volt az, hogy egy keleti albizottság is alakul (ezt 1937. december 10-én döntötték el),¹² illetve a programban helyet kapnak a bizánci szertartású liturgiák, valamint olyan szakosztályi ülések, melyek témája az egyház egységének helyreállítása. Az ehhez szükséges szervezést a főszervezők nyugodt lélekkel bízhatták a már idézett *Szántay-Szémán Istvánra*, akiről túlzás nélkül elmondható, hogy a két világháború közötti korszakban a magyar görögkatolikus egyház legkiemelkedőbb egyházi személyisége volt, akit nem csak a görögkatolikusok közösségében, hanem az egész magyarországi katolikus egyházban egyöntetű megbecsülés övezett. Sőt, személyében olyan papja volt a görögkatolikus egyháznak, aki kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel és a nemzetközi uniós mozgalmon belül komoly tekintéllyel rendelkezett. Megbecsültségéről sokat elárul az, hogy *Miklós* püspök utódját keresve a budapesti nuncius elsőként róla kért információkat, mert ő volt az első számú és természetes jelöltje a Hajdúdorogi Egyházmegye élére.

⁹ Miskolc hovatarozása, a magyar liturgikus nyelv használata, illetve az exarchátus ósláv jellege voltak a vita legfőbb pontjai.

¹⁰ ASV Arch. Nunz. Ungheria 54, fasc. 2, fol. 251r.

¹¹ Pl. *Serédi* hercegprímás véleménye: ASV Arch. Nunz. Ungheria 57, fasc. 1, 11r.

¹² *Keleti Egyház* 2-3 (1938) 74.

Az információszerzés szükségszerűen hamar megakadt, mivel rögtön az első véleményt leadó *Czapik Gyula* kanonok jelezte a nunciatúra felé, hogy *Szántay-Szémán István* nős pap, ezért a püspökkinevezésnél nem vehető figyelembe.¹³

Mivel személye ma már kevésbé ismert, és az eucharisztikus kongresszus görögkatolikus programjainak megszervezésében oroszlán-részt vállalt, érdemes az életútjával egy kicsit részletesebben is megismerkedni:

Abaújszántón született 1880. július 5-én kilencgyermekes munkáscsaládban. Teológiai tanulmányait az eperjesi szemináriumban végezte. A Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán doktori fokozatot szerzett. *Vályi János* eperjesi püspök 1903. szeptember 20-án szentelte pappá. 1903-1905 között az eperjesi Királyi Görögkatolikus Tanítóképző tanára, 1905-től az eperjesi Királyi Katolikus Főgimnázium hittanára. 1907-től az Eperjesi Egyházmegye másod-tanfelügyelője, 1916-tól főtanfelügyelője. 1911-től szentszéki tanácsos. Az I. világháborúban tábori lelkész. 1920-ban a Nemzetiségi Minisztérium, 1922-től a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, majd pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanügyi főtanácsosaként megy nyugdíjba. Az 1924-ben alapított Miskolci Apostoli Exarchátus (akkori nevén Kormányzóság) első főpásztora, *Papp Antal* érsek, 1925-ben általános helynökké, főtanfelügyelővé, a konzultori testület elnökévé nevezi ki. *Papp Antal* érsek-kormányzó 1945. december 24-én bekövetkezett halála után konzultori helynökként vezette a Miskolci Apostoli Kormányzóságot. Az új kormányzó, az 1946-ban kinevezett *Dudás Miklós* hajdúdorogi püspök is *Szántay-Szémán Istvánt* nevezte ki általános helynökké, aki a tisztséget haláláig, 1960. december 22-ig töltötte be. Mind a keleti szent tudományok (teológia, liturgia, egyháztörténet, kánonjog), mind pedig a vallásos szépirodalom terén gazdag írói életművet hagyott maga után. Számos egyházi szervezetben vállalt feladatot. Életművéből kiemelkedik a *Keleti Egyház* című tudományos folyóirat megalapítása 1934-ben, melyet 1945-ig főszerkesztőként jegyzett. Az ő vezetésével adta ki a *Keleti Egyház* szerkesztősége 1938-ban a „Dicsérjétek az Úr nevét” című ima- és énekeskönyvet, mely a magyar nyelvű görögkatolikus liturgiafejlődés fontos kiadványa. 1939-től ügyvezető elnöke a Szent Miklós Magyarországi Unió Szövetségnek, melynek célja a keresztény egyházak egységének előmozdítása volt. A Szent István Akadémia tagja, a Szent Pál Társulat

¹³ ASV Arch. Nunz. Ungheria 54, fasc. 2, fol. 261r–263r.

és a Szent László Társulat alelnöke volt. A Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend lovagja és a rend szentföldi missziójának magyarországi igazgatója. A Miskolci Tankerület Köznevelési Tanácsának elnöke (1939), a Magyar-Bolgár Társaság miskolci tagozatának elnöke. 1927-től pápai prelátus, 1939-ben benedikált archipresbiter.¹⁴

A *Szántay-Szémán* prelátus vezette keleti albizottság tagjai a Hajdúdorogi Egyházmegye részéről: *Melles Nicefor Géza* kanonok, az Actio Catholica egyházmegyei elnöke, egyúttal a bizottság alelnöke, *Sereghy László* kanonok, egyházmegyei irodaigazgató, *Bihon István* kanonok, püspöki titkár, *Schirilla Szólon Andor* tb. kanonok, miskolci esperes lelkész, *Krajnyák Gábor dr.* tb. kanonok, Rózsák terei paróchus, *Legeza József* szentszéki tanácsos, orosi paróchus, *Balogh Bálint* c. esperes, budai paróchus és *Kozma János* miskolci hittanár, a *Keleti Egyház* szerkesztője, egyúttal az albizottság előadója és jegyzője. A Miskolci Apostoli Exarchátus részéről: *Zapatoczky Igor Konstantin* tb. kanonok, konzultor, abaujszántói és *Bubnó Andor* homrogi esperes lelkész. A Sz. Bazil Rend képviselőjében: *Jócsák Máté* regionális főnök. A keleti albizottság első ülését 1938. január 15-én Miskolcon, az exarchátus központi irodájában tartotta. Az elfogadott és a főbizottság elé terjesztett tervezet szerint a kongresszus keretében több görögkatolikus főpapi liturgiával számolt. Tervezték egész éjjeli szentségimádást, eucharisztikus és uniós gyűlést, továbbá egy reprezentatív bizánci rítusú liturgiát, melyet eredeti görög nyelven és görög kar közreműködésével egy görögországi püspök pontifikál.¹⁵ Ez a püspök a későbbi egyeztetések eredményeképpen *Georgiosz Kavasszi* athéni görögkatolikus püspök lett.

A *Keleti Egyház* számaiban a tanulmányok döntő többsége ettől kezdve az Eucharisztia tiszteletéről szólt, illetve az 1938. májusi számban a külföldi vendégek iránti tiszteletből kétnyelvű (latin és magyar) tanulmányok jelentek meg *Szántay-Szémán*, *Rusznák Miklós* és *Kozma János* tollából.¹⁶

Az eucharisztikus kongresszus görögkatolikus rendezvényeiről *Ivancsó Bazil* értekezik ugyanezen kötetben.

Az eucharisztikus kongresszus lezárása után *Krajnyák Gábor* – szintén a *Keleti Egyház* hasábjain – így értékelt:

¹⁴ PIRIGYI, i. m., 57-73.

¹⁵ *Keleti Egyház* 2-3 (1938) 74.

¹⁶ *Keleti Egyház* 5 (1938) 117-135.

A Kongresszus keleti része sok káros előítéletet szüntetett meg és módot adott, hogy azok, akik életükben mást, mint egy-
rítusú hitéletet nem láttak, bepillanthassanak az Anyaszentegyház „katholikus” ismertető jegye igazi értelmének szentélyébe. 900 éves fájdalmakat megszüntetni, annak nyomán támadt sebeket behegeszteni máról holnapra nem lehet, de a fájdalmakat enyhíteni és a sebek gyógyulását siettetni sok szeretettel és ügybuzgósággal lehet és kötelesség, úgy érezzük, hogy a Kongresszus keleti albizottsága ezt a munkát lelkiismeretesen elvégezte. Érezzük, hogy kissé önállóbbak lettünk, és veszítettünk abból a félénkségből, mely vagy bizantizmusban, vagy tétlenségben nyert kifejezést évszázadokon keresztül, de az Unió gondolatát nem vihette előbbre.¹⁷

A budapesti paróchus sorai jól érzékeltetik az eucharisztikus kongresszus jelentőségét a görögkatolikusok számára. Egy mind egyházi, mind pedig társadalmi szempontból kisebbségben és nagy nyomás alatt élő közösség meglátta és kihasználta a kínálkozó lehetőséget arra, hogy értékeit megmutassa, és legalább előkészítse az utat a „beszorítottságból” való kitörés előtt. Sajátos szövegkörnyezetet teremtett mindennek a hajdúdorogi püspöki szék üresedése, mely egyben egy új korszak nyitányának reményét is felcsillantotta. A fiatal és energikus bazilita, *Dudás Miklós* püspöki kinevezése ezen remények gyors beteljesülését vetítette előre. Ám ahogyan az első világháború és annak katasztrofális következményei kioltották a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításakorifutóriát, úgy az új hajdúdorogi püspök legszebb terveit is romba döntötte a második világháború és a kommunista hatalomátvétel.

¹⁷ *Keleti Egyház* 6 (1938) 152-153.

